

Z PODRUČÍ MOSKVVY K MITTERRANDOVÍ. KE VZTAHŮM ČESKOSLOVENSKÝCH REFORMNÍCH KOMUNISTŮ V EXILU A FRANCOUZSKÉ LEVICE V OBDOBÍ TZV. NORMALIZACE¹

Petr Orság

1 Úvod

Kromě mnoha jiných, významnějších výročí, která se váží k letošnímu „osmičkovému“ roku, se kulatiny vztahují i k jedné méně nápadné, přesto však důležité události. V prosinci uplyne už třicet let od památné snídaně, na níž se v Buquoyském paláci, sídle francouzské ambasády v Praze, setkal tehdejší francouzský prezident François Mitterrand během své dvoudenní oficiální návštěvy Československa s osmi zástupci československé opozice. Svět disentu tehdy zastupovali Rudolf Battěk, Jiří Dienstbier, Miloš Hájek, Václav Havel, Ladislav Lis, Václav Malý a Petr Uhl, svět dalších nezávislých iniciativ významný aktivista Jazzové sekce Karel Šrám.² Většina z účastníků byli čelní reprezentanti Charty 77 a měla osobní mnohaletou zkušenost s šikanováním komunistickou mocí a vězněním. Předmětem debaty při snídani s prezidentem byly tedy očekávatelně otázky spojené s porušováním lidských práv v tehdejší Československu (prezident „vyjádřil přesvědčení, že francouzská politika vůči střední a východní Evropě bude prospěšná i lidským právům v této oblasti“),³ ale i další témata, jako např. širší souvislosti politické situace v zemi či československo-francouzské vztahy.

Nepsanou tradici setkávání zástupců domácí opozice se západními diplomaty a politiky, kteří přijížděli do Československa, zahájila krátká improvizovaná schůzka nizozemského ministra zahraničí Maxe van der Stoela s tehdejšímluvčím Charty 77 Janem Patočkou v březnu 1977, tedy nedlouho po zveřejnění úvodního dokumentu Charty 77. Různé osobní schůzky

¹ Text vznikl za podpory MŠMT, grant IGA_FF_2018_029.

² Setkání, které proběhlo 9. prosince 1988, se vedle jmenovaných zástupců opozice za francouzskou stranu zúčastnil kromě Mitterranda i ministr zahraničí Roland Dumas, velvyslanec Jacques Humann a členové ministrova doprovodu. *Informace o Chartě 77*, 11, 1988, s. 5.

³ Tamtéž.

mezi disidenty a zástupci západních států a institucí probíhaly i v dalších letech. Mimořádnost chvíle oné prosincové snídaně byla však i v tom, že až do té doby se s opozičními předáky nesetkala tak „těžká váha“ evropské politiky, tedy nejvyšší představitel jedné z předních evropských mocností. Mitterrandova schůzka s disidenty byla součástí jeho cílené aktivní politiky ve vztahu k zemím sovětizované střední a východní Evropy. Během debaty na francouzské ambasádě zdůraznil, že „politika neznamená výběr mezi špatným a ideálním, nýbrž je volbou mezi dvěma obtížnými řešeními.“⁴ Nepřímo tak naznačil, že součástí jeho československého, resp. východoevropského angažmá tím pádem musí být i setkávání s oficiálními reprezentanty komunistické moci bez ohledu na to, co si myslí o porušování lidských práv a situaci politické opozice v daných zemích. Uznale se vyslovil i o Pražském jaru a během závěrečné tiskové konference pak zmínil i Alexandra Dubčeka.⁵

Tuto zmínku využijme k přesunu v čase od oné památné snídaně o přibližně dvě dekády zpět a pokusme se ono prosincové setkání francouzského prezidenta se zástupci opozice alespoň stručně vřadit do poněkud širšího rámce československo-francouzských vztahů. Pražské jaro a Dubčeka totiž Mitterrand nezmínil jen proto, aby se zavděčil účastníkům snídaně a ukázal jim, že je v československých reáliích zorientovaný.⁶ Od počátku sedmdesátých let minulého století s ním udržoval trvalý kontakt Jiří Pelikán, neformální lídr reformně-komunistických exulantů, kteří po vpádu vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968 odešli na Západ.

Ale než se budeme zabývat Pelikánem a jeho (ex)komunistickými druhy v exilu, doplníme zde, že styky československé a francouzské levice jsou starého data, podobně jako kořeny československo-francouzských vztahů je třeba hledat u zrodu moderní československé státnosti v roce 1918, při němž Francie hrála zásadní roli. Tím pádem i Mitterrand svým „československým angažmá“ na konci osmdesátých let minulého století v zásadě navazoval na dávnou tradici vzájemných kontaktů a byl si toho vědom. Dodejme, že v Praze vedl Mitterrand politická jednání už v předvečer pražského jara – v listopadu 1967, kdy se setkal i s prezidentem Antonínem Novotným.

⁴ Tamtéž.

⁵ Více viz např. TůMA, Oldřich: *Snídaně s Mitterrandem. Setkávání disidentů se západoevropskými státníky*. Dějiny a současnost, XXX, 2008, č. 2, s. 33–35. Osobní vzpomínku ze snídaně i s dalšími dvou setkání s francouzským prezidentem v následujících letech uveřejnil ve své knize i Karel Srp – viz Srp, Karel: *Výjimečné stavy. Povolání Jazzová sekce*. Praha 1994, s. 150–156.

⁶ Zpráva ze setkání v samizdatovém časopise *Informace o Chartě 77* uvádí, že Mitterrand „projevil znalost čs. situace“. *Informace o Chartě 77*, 11, 1988, s. 5.

Není tedy překvapivé, že o několik let později se začal stýkat s exilovým reformním komunistou Pelikánem. Ostatně – i na francouzské politické scéně Mitterrand dokázal vždy pragmaticky využívat různá spojení k posílení vlastního vlivu. Byl jedním z těch, kteří takzvané pomohli vyvést Francouzskou komunistickou stranu (PCF – Parti communiste français, dále jen jako FKS) z politické izolace, do níž se dostala kvůli neschopnosti svých vůdců opustit stalinistický dogmatismus a přílišnou svázanost s Kremlem, aby ji pak v sedmdesátých letech jako vůdce socialistů postupně marginalizoval. Už v parlamentních volbách v roce 1962 byl zvolen poslancem s podporou nejen francouzských socialistů (SFIO – Section Française de l'Internationale Ouvrière), ale i Francouzské komunistické strany. A v roce 1965 poprvé kandidoval na prezidenta jako společný kandidát všech levicových stran, tedy i komunistů, proti Charlesi de Gaullovi – a navzdory všeobecnému očekávání postoupil v klání se silným de Gaullem až do druhého kola, v němž byl sice poražen, ale nijak ostudně.

2 Podobnosti nikoli náhodné – vztahy a vazby mezi francouzskými a československými komunisty

Právě FKS má velmi dlouhou historii vazeb a styků i s Komunistickou stranou Československa. Když se historik Karel Bartošek pokusil rekonstruovat kořeny „příbuzenských vztahů“ obou těchto stran, našel v jejich příběhu řadu společných rysů – obě byly v rámci světového komunistického hnutí počtem svých členů početné, obě už v meziválečném období loajální k Moskvě, obě prodělaly bolševizaci pod taktovkou sovětských komunistů. Podobnosti lze nalézt i v bezprostředně poválečném vývoji – obě strany byly poprvé v dějinách součástí vládní koalice, obě se staly z hlediska voličské přízně skutečně masovými.⁷ Zde vývojové shody končí – zatímco francouzští komunisté v roce 1947 museli z vlády odejít, ti českoslovenští měli od voleb v roce 1946 premiéra, nejsilnější zastoupení ve vládě a špli k puči v únoru 1948, po němž se stali mocenským hegemonem, který zlikvidoval veškerou faktickou opozici v zemi a začal uskutečňovat takzvanou diktaturu proletariátu v praxi.

Je v logice věci, že během komunistického panství v Československu se pouta mezi KSČ a FKS ještě upevnila. Spolupráce se odbývala na mnoha rovinách – od politické a ekonomické až po kulturní, která se jevila do jisté

⁷ BARTOŠEK, Karel: *Zpráva o putování v komunistických archivech. Praha – Paříž (1948–1968)*. Praha – Litomyšl 2000, s. 132–139.

míry přirozená, protože navazovala na tradice meziválečné levicové avantgardy, jež viděla přirozené inspirační prostředí ve Francii – ovšem i tato forma kooperace byla striktně ideologicky podmíněna. V politické sféře tahali z hlediska vnitropolitického vývoje francouzští komunisté za kratší konec provazu, jejich omezené domácí možnosti však kompenzovaly internacionální vazby, díky nimž získávali štědré finanční dotace na svou činnost z rozpočtů komunistických stran vládnoucích v zemích východního bloku. Tak např. už v roce 1950 francouzští komunisté děkovali těm československým, že přinášejí „nepřetržitě velké finanční oběti francouzským přátelům“; Praha na příkaz Moskvy už na počátku padesátých let zasílala jako „podporu KSF“ několik set tisíc dolarů. Další vysoké sumy v řádech desítek milionů korun, jimiž českoslovenští komunisté v letech, kdy drželi v rukou mocenský monopol v zemi, dotovali ty francouzské, putovaly do Francie i prostřednictvím odborářských sbírek a různými jinými cestami.⁸

Praha byla v letech komunistického panství významným prostředníkem pro rozvíjení aktivit mezinárodního komunistického hnutí. Zůstaneme-li ale i nadále u francouzsko-československých vazeb, je pro sledované téma podstatným detailem to, jak se snažili čelní reprezentanti FKS využít KSČ v procesu sjednocování francouzské levice, při němž chtěli hrát podstatnou roli. KSČ měla pomoci francouzským komunistům v navazování spojení se socialisty – například tím, že do Čech pozve některé socialistické představitele a pomůže je přesvědčovat o prospěšnosti spolupráce s komunisty. Tyto snahy projevovali členové vedení FKS, např. Jacques Duclos, už od roku 1956, ale oficiálně přijela do Prahy delegace francouzských socialistů (SFIO) v čele s generálním tajemníkem Guy Molletem jednat s československými komunisty až v říjnu 1966, tedy v době, kdy reformní proudy v KSČ v ekonomické i politické oblasti získávaly stále více na síle.

V následujícím roce přijel do Prahy jako vyslanec socialistů François Mitterrand, v té době lídr Federace demokratické a socialistické levice (FGDS – Fédération de la gauche démocrate et socialiste), který měl už za sebou výše zmíněnou kandidaturu v prezidentské volbě roku 1965 – jako společný kandidát levicových stran a uskupení francouzské politické scény. Ve volbě s de Gaullem nakonec sice neuspěl, ale stávala se z něj velmi viditelná figura francouzské politiky se stále výrazněji projevovanými ambicemi. Jistě i to mohlo přispět k tomu, že byl vhodným kandidátem na rozvíjení mise francouzské

⁸ Tamtéž, s. 159. KSČ také povinně odváděla až několik set tisíc dolarů ročně do moskevského fondu pomoci, z něhož sovětské komunisty pak dotovali činnost západoevropských komunistických stran až do roku 1990. Největším příjemcem těchto dotací byla právě FKS – jen v letech 1971–1990 dostala 50 milionů dolarů, italské komunisty 47 milionů dolarů. Tamtéž, s. 185.

levice s komunistickými stranami za železnou oponou. Svou návštěvu Československa, které věnovaly špičky československých komunistů pozornost, údajně rovněž před odjezdem konzultoval s FKS. Interní materiály určené pro informování Předsednictva Ústředního výboru KSČ před Mitterrandovou návštěvou uvádějí, že je to člověk, který má „nesporné politické kvality a manévrovací schopnosti“, prosadil se jako „jeden z mluvčích nového trendu francouzské levice“ a současně, a to bylo pro československé komunisty jistě nejpodstatnější, udržuje pravidelné a korektní kontakty s FKS. Mitterranda přijal na pražském hradě prezident Antonín Novotný a v rozhovoru mluvil o nezbytnosti styků se zeměmi východní Evropy i o spolupráci mezi Francií a Československem.⁹

Během měsíců pražského jara, které ve Francii pozorně sledovaly nejen levicové strany a uskupení, se však ukázaly limity uvažování a fungování francouzských komunistů. Vyjadřovali sice sympatie k „obrodnému procesu“, současně však zůstávali pupeční šňůrou spjati s Moskvou, které se postupující společenská a politická liberalizace v Československu stále více zajíдалa. A když například šéf francouzských socialistů Guy Mollet žádal v červenci 1968 předsedu FKS Waldecka Rocheta o „zásah v Moskvě ve prospěch současného vedení KSČ“, Rochet navrhl svolat k situaci Československu konferenci evropských komunistických stran, ale po striktním odmítnutí tohoto nápadu Brežněvem se stáhl, i když vedení FKS bylo ultimativním přístupem sovětských komunistů rozladěno. Poté, co tanky pěti zemí Varšavské smlouvy pod vedením Sovětského svazu vpadly v srpnu 1968 do Československa, vedení FKS vojenský zásah odsoudilo a ještě během listopadové návštěvy v Moskvě Rochet a spol. znovu odmítli s intervencí sou-

⁹ Tamtéž, s. 217 an. Mitterrandovu návštěvu v Československu mediálně pokrýval i „orgán ÚV KSČ“, deník Rudé právo. Stručně, ale systematicky monitoroval celý její průběh. Krátké zprávy z agenturního servisu ČTK byly umístěny vždy na titulní straně, což svědčí o tom, že stranické špičky návštěvě přikládaly váhu. První informaci deník přinesl v neděli 12. 11. 1967 pod titulkem „F. Mitterrand přicestoval do ČSSR“. V textu je uvedeno, že přiletěl na pozvání Československé společnosti pro mezinárodní styky. V pondělí 13. 11. 1967 Rudé právo uvedlo, že Mitterrand navštívil Lidice a zámek Mělník, kde byla na jeho počest uspořádána slavnostní večeře. Vydání následující den informovalo o setkání Mitterranda s prvním tajemníkem ÚV KSČ a prezidentem republiky Antonínem Novotným. Dle deníku se rozhovor „týkal aktuálních mezinárodně politických problémů, zvláště otázek spolupráce mezi evropskými zeměmi, německé otázky a evropské bezpečnosti“ a proběhl „v přátelském ovzduší“. V tomtéž vydání ještě rubrika „Kdo je ...“ na straně 6 představuje Mitterranda českému čtenáři. Vstřícný profilový portrét „předáka francouzské nekomunistické levice“ Rudé právo uvedlo odkazem na pařížský L'Express, který napsal, že Mitterrand „je nejvýznamnější francouzskou politickou osobností po generálu de Gaullovi“. Současné Rudé právo zdůraznilo, že Mitterrand odmítá protikomunistické tendence, které dosud žijí ve francouzské nekomunistické levici.

hlasit.¹⁰ Fakticky to však nic zásadního neznamenalo. Francouzská i ostatní západoevropské komunistické strany nakonec okupaci Československa akceptovaly jako nový status quo a k žádné zásadní roztržce s Moskvou kvůli tomu nedošlo. Nemocného Rocheta v čele francouzských komunistů následně vystřídal Georges Marchais, jemuž věrnost tvrdé linii zastávanou Brežněvovým sovětským vedením nečinila výraznější potíže. Stejně si porozuměl s novým normalizačním vedením KSČ, které v Československu instalovalo neostalinský režim.

3 Reformní komunisté v exilu – hledání spojenců

Srpnová vojenská intervence do Československa, která ukončila krátký čas postupující společenské a politické liberalizace, vyvolala kromě jiného i nebývale masivní vlnu utečenců z okupované země. I podle interních materiálů připravovaných pro normalizační sekretariát ÚV KSČ „šlo o nejvýraznější vlnu emigrace, která nemá za trvání našeho socialistického státu obdoby.“¹¹ Mezi novými exulanty patřila na Západě z hlediska politických možností k neaktivnějším a nejvlivnějším skupina reformních komunistů. Její zástupci odcházeli do exilu jako často už známé osobnosti s bohatými kontakty a jejich pozice byla ve srovnání s poúnorovým exilem i s posrpnovými nekomunistickými utečenci snazší. Někdejší komunističtí prominenti byli atraktivním předmětem zájmu nejen pro západní média, ale i pro levicové politické strany a hnutí, která československý reformní pokus inspiroval k novému promýšlení možností socialismu v podmínkách západních demokracií.

To, že z Československa odešla i řada předních komunistických reformistů, znamenalo i změnu v přístup režimu k exilu jako takovému a k tomu exkomunistickému zvláště – odpadlíci od víry byli v komunistickém hnutí vždy bráni za větší nebezpečí než otevření ideologičtí nepřátelé, tedy nekomunisté či antikomunisté. Uprchlí zrádci z vlastních řad byli pro normalizační režim

¹⁰ BARTOŠEK, Karel: *Zpráva o putování v komunistických archivech. Praha – Paříž (1948–1968)*. Praha – Litomyšl 2000, s. 228–230.

¹¹ Viz materiál *Posrpnová emigrace a náš vztah k ní*, který byl projednán 7. září 1970 na 95. schůzi sekretariátu ÚV KSČ. Národní archiv Praha, fond ÚV KSČ, sign. 8158/1970. Celkové odhadované počty těch, kteří odešli v období od srpna 1968 do pádu komunistického režimu v roce 1989, se výrazně liší dle zdroje. Dle údajů z ÚV KSČ jen během let 1968–1969 odešlo přes 70 tisíc lidí, za celé období let 1968–1989 to bylo přibližně 150 000 lidí. Srovnání odhadovaných počtů dle různých zdrojů viz Orság, Petr: *Mezi realitou, propagandou a mýty. Československá exilová média v západní Evropě v letech 1968–1969* (dále jen *Mezi realitou*). Praha 2016, s. 65, resp. 271.

novým faktorem, proto na ně následně systematicky zaměřoval svou pozornost po celé dvě posrpnové dekády. Současně komunističtí exulanti na Západě vytvářeli novou, dříve nepoznanou situaci i pro západní komunistické strany. Zvláště ty nejsilnější – italská a francouzská – s veřejnou podporou těchto „zrádců“ váhaly, protože následovat by musela nezbytná redefinice jejich příslušnosti k mezinárodnímu komunistickému hnutí pod taktovkou Moskvy. Prokremelský ideologický dogmatismus těchto komunistických stran měl samozřejmě i výše nastíněné pragmatické pozadí – návaznost na sovětské penězovody, které štědře dotovaly stranické pokladny.

Reformní komunisté v exilu se pochopitelně snažili na Západě získávat co nejvíce vlivných spojenců pro svůj zahraniční odboj proti normalizačnímu československému režimu. Jiří Pelikán, nejvýraznější osobnost z řad reformních komunistů, mohl po příchodu na Západ stavět na svých rozsáhlých kontaktech po celém světě, které si vytvořil během své předešlé kariéry v Československu jako předseda Mezinárodního svazu studentstva, ústřední ředitel Československé televize a poslanec parlamentu. Jako nejpřirozenější spojenci se Pelikánovi a jeho druhům v exilu jevíli představitelé západních komunistických stran. Pelikán usazený v Itálii zpočátku viděl jako logického partnera pro své další působení proti normalizačnímu režimu ze zahraničí italskou komunistickou stranu. Kromě ideové spřízněnosti v ní měl z dřívější i osobní vazby. O to větším zklamáním pro něj byl chladný přístup vedení strany v čele s Enrikem Berlinguerem, který mu dal najevo, že nehodlá kvůli stykům s odpadlíkem od rodné strany a politickým exulantem ze země reálného socialismu riskovat roztržku s Moskvou.¹² Podobný přístup vůči komunistickým exulantům z Československa zaujala i Komunistická strana Francie.¹³

Pomoc komunističtí reformisté v exilu tak nakonec často nacházeli spíše mezi západní nekomunistickou levicí. Konkrétně Jiří Pelikán získal vlivného přímluvce v šéfovi italské socialistické strany Bettinovi Craxim, díky němuž

¹² O peripetiích vztahu Jiřího Pelikána s italskou komunistickou stranou – viz Jiří Pelikán – *Nepohodlný exulant. Rozhovor s Antoniem Cariotim*. Praha 2015, s. 40–74. Dodejme rovněž, že odtahitý přístup vedení komunistické strany nebránil Pelikánovi ve spolupráci s některými vlivnými členy IKS – viz též CACCAMO, F.: *Jiří Pelikán a jeho cesta socialismem 20. století*.

¹³ Reformní komunisté na Západě vzdor očekávání normalizačního režimu nezaložili novou exilovou politickou stranu „vyloučených“. Za hlavní platformu svého exilového působení zvolili časopis *Listy* – z okruhu redakčních spolupracovníků se posléze zformovala Skupina *Listy* – její členové sami sebe obecně definovali jako volné sdružení těch, kteří se podíleli na reformním hnutí v Československu a po vojenské intervenci odešli na Západ. Tato skupina ovšem vykristalizovala v nejvlivnější levicové politické uskupení československých exulantů na Západě. Více o skupině *Listy* a jejich aktivitách – viz např. CACCAMO, Francesco: *Jiří Pelikán a jeho cesta socialismem 20. století*. Brno 2008.

zažil na Západě nebyvale úspěšný restart své politické kariéry, který nezopakoval žádný jiný posrpnový československý exulant – na kandidátce italských socialistů byl dvakrát za sebou úspěšně zvolen poslancem Evropského parlamentu. Podobně podstatní pro exilovou misi někdejších komunistických reformistů byli i socialisté či sociální demokraté němečtí, rakouští, skandinávští či právě francouzští.

To samozřejmě z hlediska ideologického nebylo úplně bez potíží ani pro exilové komunisty samotné. Pelikán a spol. se minimálně v prvních exilových letech velmi úzkostlivě snažili nedat domácímu normalizačnímu režimu do rukou argumenty, které by mohl proti nim zneužít. Poněkud naivně si mysleli, že když budou spolupracovat jen se západními komunistickými stranami a levicovými politickými proudy a nebudou veřejně kritizovat jejich závislost na Moskvě – zejména francouzské a italské komunistické strany, propagandistické útoky československého režimu proti exilu a rovněž proti domácí levicové opozici nebudou tak intenzivní. I proto ve veřejných vystoupeních na Západě často taktizovali – například poté, co Pelikán vystoupil ve francouzské televizi společně s Arturem Londonem¹⁴ a s členem politbyra francouzské komunistické strany Jeanem Kanapou v debatě o československých inscenovaných politických soudních procesech, vysvětloval, že s ohledem na domácí opozici nemohl explicitněji poukazovat na neostalinský dogmatismus francouzských komunistů. V dopise jednomu z blízkých exilových spolupracovníků Františku Janouchovi o tom psal: „Byl jsem v delikátní situaci, protože jsem taky věděl, že doma KSF potřebují a že moje kritika má svoje meze“.¹⁵ Obsáhleji, ale v obdobném duchu debatu popsal i v dopise dalšímu z exilových přátel Dušanu Havlíčkovi: „Já jsem těžko mohl jít proti ... KSF z toho důvodu, že samotná účast člena politbyra na debatě se mnou je změna závažného dosahu pro naši opozici vůbec, ale zase jsem nemohl

¹⁴ Artur London byl československý komunista, vyškolený v Moskvě a působící v mezinárodním komunistickém aparátu v řadě zemí. Během španělské občanské války byl Sověty vyslán do Španělska, kde působil ve vojenské zpravodajské službě SIM, kontrolované sovětskou NKVD. Za války působil ve francouzském odboji, byl zatčen a vězněn v koncentračním táboře. V roce 1948 se vrátil do Československa, pracoval jako náměstek ministra zahraničí, ve zmanipulovaném soudním procesu s Rudolfem Slánským byl odsouzen k doživotí. V roce 1956 byl z vězení propuštěn, v roce 1963 odešel do Francie, kde žila jeho manželka. Do konce života zůstal přesvědčeným komunistou, i v době uvedeně diskuse ve francouzské televizi byl členem FKS. Proslavil se knihou *Doznání*, v níž popsal zážitky z politického procesu. Někteří historici jej obvinili, že v knize velmi svévolně zacházel s fakty. O Londonovi i jeho knize – viz BARTOŠEK, K.: c. d., s. 37–92.

¹⁵ Viz dopis Jiřího Pelikána Františku Janouchovi z 22. prosince 1976. ORSÁG, Petr (ed): *František Janouch – Jiří Pelikán, Korespondence*. Praha 2015, s. 89. Fyzik a reformní komunista Janouch se po odchodu do zahraničí usadil s rodinou ve Švédsku a s Pelikánem trvale spolupracoval na mnoha akcích ve prospěch domácí československé opozice.

vše spolknout, co říkali, a tak jsem jim řekl několik nepříjemných pravd, byť velmi zdvořile...“¹⁶

4 Od komunistů k socialistům

Útokům normalizačních propagandistů na exulanty v oficiálních médiích tohle taktizování samozřejmě nezabránilo. Protože ale postoj francouzských komunistů k exulantům byl podobný jako těch italských, nacházel Pelikán společnou řeč lépe s francouzskými socialisty. To nás znovu vrací k Françoisi Mitterrandovi. Ten se v roce 1971 stal lídrem nové Socialistické strany (Parti Socialiste), která v roce 1969 na politické scéně nahradila původní socialistickou stranu SFIO, jež se dostala do hluboké krize. Se socialistickou stranou postupně během následující dekády vystoupal až na samotný vrchol mocenské politické hierarchie ve Francii – do úřadu prezidenta.

V roce 1972 Mitterrand uzavřel předvolební dohodu s Komunistickou stranou Francie a s Radikálně levicovou stranou (Parti radical de gauche) na reformním programu nazvaném Společný program vládnutí (Le Programme commun de gouvernement).

A právě v tomto čase, v létě roku 1972, se s ním osobně seznámil i Jiří Pelikán. Pro Mitterranda byl atraktivní i tím, že byl jedním z bývalých aktivních reprezentantů pražského jara, a spolupráce s komunisty pro Mitterranda byla aktuálním tématem.

Hledat inspiraci v reformách pražského jara a promýšlet možnosti dalšího vývoje socialismu v liberální západní společnosti bylo i cílem konference nazvané „Československo, socialismus a demokracie“ (Tchécoslovaquie, Socialisme et Démocratie), kterou uspořádala Socialistická strana v Paříži ve dnech 25. a 26. listopadu 1972. Francouzští socialisté považovali za nezbytné, aby na konferenci hovořili přední reformně-komunističtí reprezentanti pražského jara, a s tímto záměrem oslovil Mitterrand dopisem Pelikána, v němž ho žádal o doporučení osobností, které přicházely v úvahu.¹⁷

Na konferenci tak – i na Pelikánovo doporučení – vystoupili kromě něj i další reformní komunisté a aktivní účastníci pražského jara, kteří po srpnu 1968 odešli do exilu – Zdeněk Hejzlar, Jiří Kosta, Josef Pokštefl či Antonín Šnejdárek. Pozváni byli i vrcholní reprezentanti pražského jara přímo z Čes-

¹⁶ Viz dopis Dušanu Havlíčkovi z 27. prosince 1976. PELIKÁN, Jiří – HAVLÍČEK, Dušan: *Psáno z Říma, psáno ze Ženevy. Korespondence 1969–1989*. Olomouc 2013, s. 126 an.

¹⁷ Dopis François Mitterranda Jiřímu Pelikánovi z 13. 9. 1972. Archivio Storico della Camera dei Deputati, Řím, Fondo Jiří Pelikán (dále jen ASCD), kart. 15.

koslovenska – např. Alexander Dubček, Josef Smrkovský, František Kriegel či Václav Slavík, ale ti samozřejmě nedostali povolení k cestě a nepřijeli.

Setkání se zúčastnili vedle československých exulantů a několika desítek Francouzů i zástupci Socialistické internacionály z Itálie, Španělska či Portugalska. Francouzští komunisté konferenci záměrně ignorovali. Deník Francouzské komunistické strany *L'Humanité* akci označil za zcela nevhodnou iniciativu Socialistické strany. Podstatnou roli nepochybně hrála účast komunistických exulantů z Československa a nelibost Moskvy. Jediným přítomným členem FKS tak byl levicový intelektuál, spisovatel a novinář Pierre Daix, který však uvedl, že se účastní jako soukromá osoba.¹⁸

Novinář a výrazná figura francouzských socialistů Gilles Martinet, který zkoumal, jaké ohlasy vyvolaly události v Československu v mezinárodním komunistickém hnutí, na konferenci uvedl, že pro vrcholné představitele Francouzské komunistické strany byly pražské události „hlubokým dramatem“. Současně poukázal na jednoznačnou souvislost mezi aktuálním snažením francouzské levice, která nedlouho před konferencí podepsala Společný program, a pražským násilně ukončeným pokusem o reformu socialismu. „Politika socialistů a komunistů je ovlivněna nadějami vyvolanými událostmi v Praze. Velká témata našeho Společného programu jsme našli v pražském jaru ... bez pražského a ‚pařížského‘ jara by jednotný program levice byl jen stěží realizovatelný...“.¹⁹ Bettino Craxi, tehdejší místopředseda Italské socialistické strany a vlivný politický spojenec Jiřího Pelikána, řekl, že „normalizace v Praze představuje překážku pro skutečné uvolnění v Evropě“, a že je nutné vyžadovat na západních komunistických stranách, aby skoncovaly se svou politikou podpory zájmů Sovětského svazu.²⁰ V podobném duchu pokračoval i jediný komunista na jednání Pierre Daix, podle něhož „zjevná podobnost mezi československým Akčním programem a Společným programem levice ukazuje, že není možné – když čteme útoky sovětského

¹⁸ Pierre Daix o několik let později z FKS na protest proti její politice a kvůli neschopnosti distancovat se od násilných praktik komunistů v zemích východní Evropy vystoupil.

¹⁹ A.-M.B.: *Le Colloque sur la Tchécoslovaquie. Socialistes français et exilés ont cherché à définir l'origine réelle du processus de normalisation*. Le Monde, 28. 11. 1972, s. 5. Autorská zkratka patří novinářce Amber Bousoglou, kterou lze brát za další z mnoha česko-francouzských pojítek. Její rodina žila několik let v Praze a ona sama chodila do českých škol. Díky tomu uměla česky. Po válce začala pracovat pro francouzskou zpravodajskou agenturu AFP a informačně pokrývat i dění v Československu, odkud ji komunisté na počátku padesátých let vyhostili. Usadila se v Paříži a jako redaktorka zahraniční redakce deníku Le Monde se v letech normalizace ve spolupráci s Jiřím Pelikánem, Pavlem Tigridem a dalšími podílela na medializaci aktivit československé domácí i exilové opozice.

²⁰ Tamtéž.

a československého tisku – nepovažovat tyto útoky také za útoky na nás, Francouze.“²¹

Uvedené citace jsou názorným dokladem toho, proč Husákův normalizační režim považoval konferenci o Československu, na níž měli debatovat komunističtí exulanti se západoevropskými levicovými politiky o reformách pražského jara a jejich širších mezinárodních souvislostech, za naprosto nežádoucí. Přímo na Západě se konferenci pokusila zdiskreditovat Státní bezpečnost pomocí rozesílání falešných pozvánek, v oficiálním domácím československém tisku pak setkání i hlavní organizátory kritizovali režimní propagandisté. Vstřícnost, kterou k Mitterrandovi o pouhých pět let dříve při setkání na Pražském hradě projevoval Antonín Novotný, byla ta tam.

Už dopředu konferenci preventivně pranýřoval v Rudém právu Václav Doležal v textu Nehorázná provokace, který vyšel den před začátkem konference.²² Text je mimo jiné svědectvím o způsobech práce raně normalizační propagandy. „Kdo je iniciátorem a svolavatelem pařížské antikomunistické sešlosti?“ ptal se Doležal a hned si odpověděl: „Pravicoví předáci Francouzské socialistické strany. Ti, kteří se navenek halasně hlásí k socialistické myšlence ... Ve skutečnosti potvrzují svými skutky a koneckonců i svou štvanicí proti socialistickým zemím, že nemají se socialismem, jeho idejemi a cíli pranic společného.“ Doležal psal, že oficiálně „je organizátorem konference Robert Pontillon, jeden z členů vedení Francouzské socialistické strany“, ale „[m]užem v pozadí je François Mitterrand“. Čtenáři tím implicitně sugeroval nějaké temné, netransparentní konání. Ve skutečnosti bylo na pozvánce konference, kterou dostal i Jiří Pelikán, uvedeno: „Tchécoslovaquie, Socialisme et Démocratie‘ sous la présidence de François Mitterrand“. – V deníku pranýřovaný Mitterrand byl tedy veřejně deklarovaným předsedajícím konference, nikoli mužem v pozadí, jak uvedl list. Dle Doležala Mitterrandova „aktivita při přípravě této antikomunistické provokace i časté názorové přemety v jeho prohlášeních odhalují v plném světle jeho politickou dvojtvářnost a cynismus. Ukazuje to i vývoj jeho vztahů k Československu a jeho vnitropolitickému vývoji, za jehož zvlášť kvalifikovaného znalce se omylem považuje ...“ Protože i čtenáři Rudého práva si mohli pamatovat Mitterrandovu návštěvu Prahy v listopadu roku 1967, považoval deník za nezbytné vysvětlit, jak se mohlo stát, že z bývalého přítele Československa je nepřítel. Faktické důvody, tedy dramatická změna politické situace v Československu po vojenském potlačení pražského jara, pojmenovány být nemohly, zkonstruovaly se tedy

²¹ Tamtéž.

²² DOLEŽAL, Václav: *Nehorázná provokace. Na okraj jedné protičeskoslovenské kampaně*. Rudé právo, 53, č. 278, 24. 11. 1972, s. 7.

důvody zástupné, které se striktně držely narativu o pravicových antisocialistických silách, které „špiní socialistické Československo“. Doležal tedy vzpomněl Mitterrandovu návštěvu v Praze, ovšem zasadil ji do nově ustaveného normalizačního výkladového rámce: „Mnozí to máme ještě v živé paměti – jak lichotivě a pochvalně se během svého pobytu v Československu a později i po svém návratu do Francie pan Mitterrand vyjadřoval o svém ‚hlubokém uspokojení nad přijetím, jehož se mu v ČSSR dostalo, zejména nad dlouhým rozhovorem, který mohl vést s prezidentem republiky a prvním tajemníkem ÚV KSČ soudruhem Novotným‘ ... Po návštěvě své delegace v ČSSR v listopadu 1967 využívali francouzští pravicoví socialisté každé příležitosti k tomu, aby se vměšovali do našeho vnitropolitického dění a podporovali jeho pravicové tendence ... udržovali kontakty s našimi domácími pravicovými politiky, povzbuzovali je v jejich rozkladné, destruktivní činnosti ... To, že záměry a kalkulace nakonec nevyšly, zasáhlo pravicové předáky francouzské socialistické strany ... Zde je také nutné hledat nevysychající prameny jejich bezmocné zloby, jejich zavilé nenávisti vůči současnému Československu a jeho spojencům ...“. A pozornost věnovalo Rudé právo i načasování konference, které dle Doležala nebylo náhodné: „Jsou to dny, kdy si všechen pokrokový svět připomíná slavné výročí Velkého října a oslaví půlstoletí vzniku prvního socialistického státu, který na svých imponujících výsledcích dokázal a dokazuje přednosti socialismu před kapitalismem ... V těchto dnech také probíhají mnohostranné rozhovory o přípravě celoevropské konference ... A právě nyní, kdy celá Evropa vzhlíží k Helsinkám s důvěrou a nadějami ... je to Mitterrandovo vedení francouzské socialistické strany, které v rozporu se svými předchozími prohlášeními přichází s provokační, nepřátelskou akcí, která je pro nadějný proces mezinárodního dorozumění nesporným torpédem.“ Ani spekulace s důmyslným načasováním ovšem neodpovídala realitě – ještě v dopise z 13. září 1972 Mitterrand Pelikánovi psal, že přesný termín konference zatím není stanoven, ale zřejmě to bude v prvních deseti dnech listopadu.²³ Ve skutečnosti konference proběhla až 25.–26. listopadu.

O tom, že termín konference organizátoři ladili spíše na poslední chvíli, svědčí i dopis Oty Šika Jiřímu Pelikánovi, v němž se Šik rozčiluje, že se kvůli tomu setkání nebude moci zúčastnit a nic na tom nezmění ani Mitterrand: „Nemám skutečně po celý týden, na který stanovili pařížské setkání, volno. Jsem na jedné konferenci a hned nato mám tři přednášky ... já nemohu nyní to vše odřící jen proto, že Francouzi se rozhodli na poslední chvíli stanovit termín na věc, kterou už já nevím, jak dlouho připravují.“ Z Šikova dopisu je patrné rozladění, ale i jeho sebevědomí. A současně dopis také implicit-

²³ Dopis Françoise Mitterranda Jiřímu Pelikánovi z 13. září 1972, bod 4. ASCD, kart. 15.

ně dokládá, že o názory známého reformně komunistického ekonoma byl na Západě zájem: „Snad se mohl Mitterrand²⁴ alespoň Šika zeptat, co říká takové konferenci a které termíny má volné. Byla by to docela obyčejná služnost. Mně se zde na Západě ještě nestalo – kromě již jednou ve Francii – aby někdo rozhodoval o mém čase beze mne. Myslím si, že jsem pro socialismus již přinejmenším udělal to, co pan Mitterrand, a určitě pro něj víc vytrpěl než on. To, že jsem nyní emigrantem, zatímco pan Mitterrand se dere k moci, neznamená, že pro něj visím na hřebíku. Svými přednáškami po celém světě se přičiňuji o to, aby se na Československo nezapomnělo, a mám jich tolik, že každý, kdo se o věc zajímá, ví, že se musí se mnou dlouhodobě dohodnout ...“. Šik také Pelikána upozornil na aspekt mířící do vnitropolitické scény ve Francii: „To, že pořádají konferenci o Československu, je sice velmi záslužné. Avšak nedělají to jen pro nás, je to při nejmenším stejně politicky důležité pro ně. Je nanejvýš třeba, aby se při svém paktování s komunisty distancovali nadále a zcela veřejně od usurpátorských komunistických metod a dali jasné na vědomí, že pro ně československé události nemohou být nyní prostě zapomenuty. Jsem jim jistě vděčen za takové gesto, ale jsme rovnocennými partnery a žádní prosebníci. My jsme pro demokratizaci komunismu udělali, co jsme mohli, a pan Mitterrand to musí teprve dokázat. Doufám, že se sám nedostane jednou do situace, aby za důsledně demokratický postoj musel odejít za hranice Francie.“²⁵

Vrátíme-li se k Doležalovu článku v Rudém právu, tak prakticky celý jej v překladu do francouzštiny obsáhle cituje list *Combat*. V textu nazvaném „Rudé právo obviňuje pana Mitterranda z antikomunistické provokace“ je uvedeno, že „... klid jednání je narušován útoky československého tisku proti Socialistické straně a jejímu prvnímu tajemníkovi...“²⁶

V širších souvislostech referoval o konferenci v rubrice Politická aktualita na stanici Hvězda Československého rozhlasu den po konání akce, tedy 27. 11. 1972, stálý pařížský zpravodaj rozhlasu Josef Homar: „Na cestu divokého antikomunismu se vydala strana, která v červnu s francouzskými komunisty uzavřela spojenectví a vyhlásila vládní program ... Všechno začalo, jakoby symbolicky, 21. srpna, kdy gen. tajemník Socialistické strany [Fr. Mitterrand, pozn. aut.] uspořádal dramatickou tiskovou konferenci, na níž

²⁴ Šik v celém dopise užívá nesprávný tvar příjmení francouzského politika „Mitterrand“. V citacích tohoto textu je upravuji.

²⁵ Dopis Oty Šika Jiřímu Pelikánovi z 14. 11. 1972. ASDC, kart. 10.

²⁶ *Avant l'ouverture de la conférence sur la Tchécoslovaquie. Rude Pravo accuse M. Mitterrand de se livrer à une provocation anti-communiste. Combat*, 26. 11. 1972, s. 3.

zveřejnil výzvu na ochranu prý u nás pronásledovaných mužů Ledna.²⁷ Bez znalosti příslušných skutečností dělal dalekosáhlé závěry, jak to bylo zatím vlastní pouze pařížskému bulvárnímu tisku ... Na konec listopadu svolal nejprve pod patronací Socialistické internacionály, pak sám za sebe, setkání činitelů vlastní strany a mužů Ledna ... Samozřejmě především těch, kteří se s republikou dávno rozešli a teď bloudí světem a vydělávají si pomlouváním socialismu a vlastního národa...“²⁸ V Hotmarově příspěvku, na rozdíl od Doležalova, lze najít aspoň elementární vztah k realitě: když říkal, že „v pozadí setkání byla průkazná snaha internacionalizovat tzv. čs. problém, alespoň v dělnickém hnutí“, poměrně přesně vystihl, oč organizátorům konference šlo. Jak plyne z citací vystupujících na konferenci, tak reprezentanti levicových stran a hnutí opravdu hledali v reformách pražského jara možné zdroje inspirací pro další promýšlení socialismu na Západě. A stejně tak se snažili, aby československý problém zůstal součástí politické agendy západních politických stran. V tom jim napomáhali i političtí exulanti v čele s Jiřím Pelikánem, kteří spřízněným západním politikům i médiím dodávali průběžně aktuální informace o vývoji situace v normalizačním Československu.

Hotmar také dost přesně předpověděl budoucnost Mitterrandovi a Socialistické straně, byť to tak nezamýšlel: „... protičeskoslovenská paráda francouzských socialistů ... chce veřejně demonstrovat ... kdo by vlastně měl hrát prim ve spojení s komunisty ... když ještě pořád platí, že nekorunovaný král opozice je Francouzská KS ... Mitterrand ... se ani příliš netají tím, že březnové volby do parlamentu jsou pro něho jen etapou na cestě do Elysejského paláce!“. Socialistická strana se během následující dekády skutečně stala hegemonem francouzské levice a komunistickou stranu politicky marginalizovala. Na prezidentský úřad si Mitterrand musel sice ještě počkat – v roce 1974 jej porazil Valéry Giscard d'Estaing, ale v roce 1981 už vešel do Elysejského paláce hlavním vchodem.

Ke dvěma uvedeným příspěvkům z normalizačních médií ještě dodejme, že jednu propagandistickou figuru se redaktorům nepodařilo sladit. Zatímco Doležal v Rudém právu jmenoval jako „muže v pozadí“ Mitterranda, Hotmar za „šedou eminenci setkání“ označil tajemníka řídicího výboru Socialistické

²⁷ Tiskovou konferenci, kterou Mitterrand uspořádal 21. srpna 1972 k výročí okupace a k pronásledování a věznění oponentů normalizačního režimu, zmínil Mitterrand i v dopise Pelikánovi z 13. září 1972, v němž Pelikánovi zasilal informace o plánované konferenci. ASCD, kart. 15.

²⁸ Přepis rozhlasového pořadu Politická aktualita vysílaného stanicí Hvězda v 17.30 hod. Pelikán zřejmě dostal monitoring vysílání Československého rozhlasu, který systematicky provádělo Rádio Svobodná Evropa. ASCD, kart. 15.

strany Roberta Pontillona. O tom ovšem Doležal psal jako o „oficiálním organizátorovi konference.“

Podobně jako média československá o konferenci referovala i moskevská Pravda, ústřední tiskový orgán Komunistické strany Sovětského svazu. Když Pelikán Mitterrandovi z ruštiny překládal článek z tohoto listu, který útočil proti francouzskému politikovi, byl překvapen, že na to Mitterrand klidně reagoval těmito slovy: „Však ještě jednou mne přijmou na červeném koberci i v Moskvě.“²⁹ Svou budoucnost předpověděl dobře, i když na oficiální návštěvu Sovětského svazu přijel jako prezident Francie až v listopadu 1988. Nepochybně to trvalo tak dlouho i proto, že Mitterrand, ač reprezentant Socialistické strany, si držel od SSSR a jeho velmocenské politiky odstup a neváhal jeho imperiální výboje, jako byl například vpád do Afghánistánu, ostře kritizovat. Podobně ale odsoudil Sovětský svaz už i za srpnovou invazi do Československa a kvůli sympatiím, které veřejně projevoval jak k pražskému jaru, tak k oponentům normalizačního režimu v Československu i v exilu, stal se pro Husákův režim na mnoho let nepohodlnou osobou.

S rolí Mitterranda v „protičeskoslovenském tažení“ se propagandisté v Rudém právu vypořádávali i v dalších letech. Například Vladimír Brett v textu *Pohled za kulisy* kritizoval, že francouzské nakladatelství Robert Laffont vydává díla „exponentů československé protisocialistické pravice“ (přeloženo – oponentů normalizačního československého režimu) s cílem „dotovat finančně přes devizová konta protisocialistickou opozici v Československu, udržovat tuto opozici při životě a s její pomocí brzdit normalizaci naší situace“. V jediném dlouhém souvětí pak vyložil čtenářům, jak mají vydávání knih doma zakázaných autorů ve Francii podle nového výkladového rámce chápat: „Ne tedy ideály, ale hmotný interes je pravou příčinou, proč určití exponenti pravice z řad spisovatelů u nás dosud setrvávají na svých protisocialistických pozicích a proč nadále slouží krátkodobým záměrům světové imperialistické reakce, která si takto udržuje jakousi novodobou pátou kolonu, jejímž úkolem je dnes mj. podpořit a oživit skomírající protičeskoslovenskou a protisovětskou kampaň Pelikánů, Šiků a jiných čs. emigrantů, pracujících ve spojení s residentem americké rozvědky Tigridem, s francouzskými pravicovými socialisty Mitterrandem a Pontillonem nebo s protisovětskými a protikomunistickými trockistickými harcovníky druhu Alaina Krivina.“³⁰

²⁹ Dopis Jiřího Pelikána Mirko Raduševičovi z redakce *Mladého světa* z 11. dubna 1995. ASCD, kart. 25.

³⁰ BRETT, Vladimír: *Pohled za kulisy*. Rudé právo, 54, č. 5, 6. 1. 1973, s. 4.

Jméno, které zde dosud nepadlo a rovněž se týká československo-francouzských vztahů, je Alain Krivine, další muž s přímou vazbou na československou opozici. Tento historik a původně člen Komunistické strany Francie pozval už v roce 1965 do Paříže Petra Uhla, pozdějšího disidenta a jednoho z účastníků snídaň s Mitterrandem. Uhl se díky němu dostal mezi francouzské levicové studenty a dle svých vlastních slov „zapadl do prostředí budoucích trockistů“.³¹ Tím však vazby na Československo nekončí. V Paříži tehdy Petr Uhl bydlel u Krivinova tchána – Gillese Martineta – francouzského novináře, levicového intelektuála a znalce mezinárodního komunistického hnutí. To je týž Martinet, který se účastnil i konference o Československu v listopadu 1972 a s nímž se znal i Pelikán. (Pro zajímavost zde dodejme, že se socialistou Martinetem udržoval kontakty i poúnorový exulant Pavel Tigrid.)³² Krivine se po opuštění řad KSČ stal nejvýraznější tváří francouzské trockistické levice.

A zde lze najít i další vazbu na Československu. Z prostředí francouzských trockistů se rekrutovali i řidiči-dobrovolníci, kteří jezdili s karavany, jež ze Západu do Československa vypravoval Jan Kavan, v Londýně usazený levicový exulant a spoluzakladatel agentury Palach Press. Kavanovy speciálně upravené automobily tajně přivážely do Československa ze Západu exilové i západní publikace, časopisy, různé dokumenty, ale i technické prostředky pro potřeby domácí opozice, finanční podpory či v Československu nedostupné léky. Tento Kavanův tajný komunikační kanál byl v první posrpnové dekádě nejefektivnější spojnici mezi Západem a domácí opozicí. Postupem času stoupaly jak objemy pašovaných komodit, tak frekvence cest, proto bylo potřeba pro tuto tajnou misi získávat další řidiče – tak se Kavan na doporučení britských trockistů dostal do prostředí francouzských lambertistů (Organisation Communiste Internationaliste – OCI). Ti koupili vlastní vůz, který speciálně upravili pro tajné transporty, a pak pomáhali i s financováním režijních nákladů spojených s cestami do Čech.³³ A stejně tak francouzští trockisté finančně pomáhali československým radikálně levicovým exulantům v Paříži s vydáváním časopisů – Proletář měl sice krátké trvání, ale časopis Informační materiály, založený jako politický čtvrtletník „opozice československých revolučních socialistů“, který se stal hlavní exilovou platformou

³¹ UHL, Petr – PAVELKA, Zdenko: *Dělal jsem, co jsem považoval za správné*. Praha 2013, s. 72.

³² V časopise Svědectví Tigrid publikoval např. úryvek z Martinetovy knihy *L'avenir depuis vingt ans*, v překladu jako *Budoucnost začala před dvaceti lety*. Svědectví, roč. XIV., č. 53, 1977, s. 33–45.

³³ Jeden za Kavanem vypravených karavanů, který v dubnu 1981 zadržela komunistická policie, řídili také dva mladí francouzští trockisté Gilles Thonon a Françoise Anis. Více o tajných komunikačních kanálech viz ORSÁG, P.: *Mezi realitou*, s. 133–147.

radikální levice, byl vydáván s finanční pomocí francouzských trockistů více než deset let – a většina nákladu jednotlivých čísel se tajně dopravovala do Československa – tam byl jedním z příjemců i disident Petr Uhl.³⁴

Vrátíme-li se k Mitterrandovi a Pelikánovi, tak dle dochované korespondence jejich kontakty přípravou a konáním konference o Československu v roce 1972 zdaleka nekončí, to byl v podstatě začátek jejich spolupráce, která pokračovala i v dalších letech. Když mu Pelikán vyslovil podporu před prezidentskou volbou v roce 1974, Mitterrand mu odpověděl: „Budte si jist, že v těžké prezidentské bitvě, která právě probíhá, velmi citlivě vnímám projevy důvěry, jako jsou ty, které mi přinášíte.“³⁵

Pelikán v Mitterrandovi našel partnera, který veřejně a často i na mezinárodních fórech kritizoval potlačování politické opozice a porušování lidských práv v Československu. Pelikán jej průběžně informoval o vývoji situace v Československu a žádal jej o podporu pro perzekvované disidenty.

Například v září 1976 Pelikán u Mitterranda (ale i u dalších představitelů Socialistické strany, např. Roberta Pontillona) intervenoval ve prospěch rodin pěti politických vězňů Milana Hübla, Jiřího Müllera, Antonína Ruska, Jaroslava Šabaty a Jana Tesaře. V dopise připomněl, jak si zástupci domácí československé opozice, s nimiž byl Pelikán ve spojení prostřednictvím tajných komunikačních kanálů, váží, že Mitterrand veřejně protestoval proti politickým procesům v roce 1972, při nichž byli jmenováni odsouzení do vězení.³⁶ Exulantům se v tomto případě podařilo velmi úspěšně mobilizovat západní veřejné mínění k protestům proti politice Husákova režimu, Mitterrand, ale také např. Bettino Craxi, proti věznění zástupců domácí opozice a perzekuci jejich rodin oficiálně protestovali u československých úřadů a vytvářeli na komunistický režim tlak, který ještě zesílil poté, co vězněný Milan Hübl zahájil na podzim 1976 protestní hladovku. Nakonec byli všichni jmenováni v prosinci 1976 z vězení propuštěni.

Mitterrand současně pragmaticky využíval svých kontaktů na opoziční kruhy v Československu pro posílení pozice francouzských socialistů na domácí politické scéně na úkor Komunistické strany Francie, která si svou příchylností k neostalinistickým moskevským vůdcům vztahy s autentickou demokratickou levicí komplikovala.

Jiřího Pelikána Mitterrand výslovně zmiňuje ve své knize *La paille et le grain*, v níž formou osobních deníkových zápisků komentuje dobové společensko-politické dění v letech 1971–1974. U data 25. července 1972 si po-

³⁴ Více o těchto i jiných exilových časopisech – viz Tamtéž.

³⁵ Dopis Françoise Mitterranda Jiřímu Pelikánovi z 15. 5. 1974. ASCD, kart. 15.

³⁶ Dopis Jiřího Pelikána Françoisi Mitterrandovi z 10. 9. 1976. ASCD, kart. 15.

znamenal: „Návštěva Jiřího Pelikána v cité Malesherbes³⁷ na konci června mě upozornila na hrozící nové politické procesy v Československu. Náš přítel, který přijel z Říma, kde žije v exilu, měl u sebe seznam příštích obětí ...“ Toto Pelikánovo lobbvání ve prospěch československé domácí opozice zřejmě nebylo první, protože Mitterrand uvádí: „... Především veřejná intervence mi přinesla v Rudém právu, orgánu Komunistické strany Československa, snůšku žalostných urážek ...“ Současně v téže pasáži knihy Mitterrand mluví i na domácí publikum a domácí politické aktéry: „...já neobviňuji francouzskou komunistickou stranu, že by byla odpovědná z toho, co se stalo v Čechách, o nic víc, než bych činil pana Pompidoua odpovědným za mučení prováděné jeho přítelem Caetanem na portugalských politických věznicích.“³⁸ I Mitterrand tedy ve vztazích s francouzskými komunisty takticky lavíroval a váhavosti KSF při veřejné podpoře československých reformně komunistických exulantů na Západě využíval.

To, že francouzští komunisté si drželi od exulantů odstup, lze vyčíst jak z korespondence mezi Pelikánem a Mitterrandem, tak i z dopisu Pelikána Františku Janouchovi, v němž popisuje průběh pařížského protestního shromáždění proti věznění disidentů v Československu: „Meeting v Paříži byl mohutný, asi 5 tisíc lidí a 18 organizací, mezi nimi taky KSF, kterou napadl TASS. Důležité je, že člen vedení KSF musel sedět vedle mne a mluvit po mně, i když tím nebyl nijak nadšen ...“.³⁹ Zmínka o TASS, tedy oficiální tiskové agentuře Sovětského svazu, ukazuje, jak Kreml sledoval a „trestal“, když francouzští komunisté vybočili ve svém politickém konání z oficiální promoskevské linie.

Mitterrand nepřerušil styky s československou exilovou i domácí opozicí ani poté, kdy byl v roce 1981 zvolen francouzským prezidentem.⁴⁰ Když například Československý rozhlas začal v prosinci 1981 vysílat propagandistický pořad *Hovory z druhé strany*, v němž ostouzel exulanty, pouštěl v něm i manipulativně sestříhané úryvky odposlechů, které nahrála Státní bezpečnost ilegálně přímo v redakci Tigrídova pařížského exilového čtvrtletníku Svědectví. Českoslovenští exulanti na to upozornili Mitterranda, ale i další

³⁷ Jde o devátý pařížský obvod, v němž sídlila francouzská Socialistická strana.

³⁸ MITTERRAND, François: *La paille et le grain*. Paris 1992, s. 118–119.

³⁹ Dopis Jiřího Pelikána Františku Janouchovi z 26. 10. 1976. ORSÁG, P. (ed.): *František Janouch*, s. 76.

⁴⁰ V dopise z 28. 5. 1981 Pelikán Mitterrandovi, už na hlavičkovém papíře poslance Evropského parlamentu, blahopřeje ke zvolení prezidentem Francie i z pověření „československých přátel-protagonistů Pražského jara“, kteří „přijali s radostí novinu, že byl zvolen“. V Pelikánově archivu je zachován i nedatovaný, ručně psaný listek od Mitterranda, se záhlavím „Le Président de la République“. ASCD, kart. 15.

evropské politiky. Mitterrandovi stížnost tehdy adresoval Artur London coby předseda Výboru na obranu svobod v Československu (Comité de Défense des Libertés en Tchécoslovaquie).⁴¹ Mitterrand mu odpověděl dopisem, v němž uvedl: „... Je naprosto netolerovatelné, aby docházelo k takovýmto ilegálním praktikám na francouzském území, neboť je to v rozporu se všemi právními předpisy naší země a s principy občanských svobod. Dal jsem pokyn Ministerstvu zahraničních věcí, aby vzneslo na Československé ambasádě v Paříži velice tvrdý protest týkající se odposlechů, ke kterým došlo a které pak byly použity v československém rádiu. Požádal jsem Clauda Cheyssona, ministra zahraničních věcí, aby upozornil československou vládu na neakceptovatelnost takovýchto praktik ...“.⁴² I Mitterrandovo angažmá v dané věci napomohlo československým exulantům k rozsáhlé publicitě celého případu (nejen) ve francouzských médiích a k uspořádání veřejných protestů.⁴³

5 Závěr aneb Z nepřítele opět přítel?

Cílem tohoto příspěvku k problematice československo-francouzských vztahů bylo připomenout, že pražská snídaně disidentů s francouzským prezidentem v prosinci roku 1988 byla mimo jiné také výsledkem dvou dekad vzájemných styků a kontaktů, které s Mitterrandem udržovali a kultivovali českoslovenští političtí exulanti. I díky nim byl Mitterrand dobře informován o dění v Československu a aktivitách protirežimní opozice působící doma ve vlasti i v exilu.

Na závěr zmínme ještě detail. Je pozoruhodné, jak se na konci osmdesátých let minulého století dřívější nepřítel Mitterrand stal pro československý režim opět osobou akceptovatelnou. Neklamný to důkaz, že na samém sklonku komunistického vládnutí i stárnoucí konzervativní komunističtí pohlaváři začali do země velmi opatrně vpouštět východní proudění označované jako perestrojka.

Dříve tak útočné Rudé právo před Mitterrandovou prosincovou návštěvou Československa přineslo na titulní straně jeho věcný a korektní politický

⁴¹ Výbor za předsednictví Artura Londona byl založen v lednu 1980 v Paříži. Přihlásil se k dědictví pražského jara, jeho cílem bylo shromažďovat informace o stavu svobody a porušování lidských práv v Československu a následně je zveřejňovat.

⁴² Dopis Françoise Mitterranda Arturu Londonovi z 20. ledna 1982. ASCD, kart. 14.

⁴³ O případu informovala řada francouzských periodik, např. deník *Liberation* – viz SOULE, Veronique: *Mitterrand: non aux Tchèques qui écoutent les Tchèques*. *Liberation*, 22. 1. 1982, s. 23. Do medializace případu se kromě Pavla Tigrida, Jiřího Pelikána a zmíněného Artura Londona zapojili i další exulanti, např. Zdeněk Mlynář.

portrét, který byl zcela prost minulých propagandistických výpadů. Uvnitř listu pak byl rozhovor, který s Mitterrandem před návštěvou ČSSR vedl pařížský zpravodaj Rudého práva. V něm francouzský prezident pragmaticky odpovídal na otázky týkající se ekonomiky, mezinárodní situace i zvýšení aktivity „francouzské politiky vůči socialistickým zemím“. Na dotaz redaktora, čím je změna ve vztahu k socialistickým zemím motivována, odpověděl: „Slovo změna se mi nezdá být vhodným výrazem. Hovořil bych spíše o urychlení, přizpůsobení se pohybu, který se rodí na obou koncích kontinentu. Na Západě je to formování jednotného trhu, na Východě reformy spojené s perestrojkou. Každý, kdo stejně jako já není spokojen s nynějším rozdělením Evropy, vidí v tomto vývoji příležitost, již je třeba se chopit a pracovat na sbližování oddělených částí Evropy.“⁴⁴

Odpověď zdánlivě stroze diplomatická, ale současně šikovně cílená na československé publikum. Mitterrand byl jednoznačný homo politicus, během své dlouhé kariéry mnohokrát prokázal, že jeho politické instinkty byly vyvinutější než u jeho politických protivníků, takže každé slovo rozhovoru měl jistě promyšleno. Přesto ale ani on tehdy neuměl dohlédnout, kam až a kdy jím avizované „urychlení pohybu“ dospěje. Netrvalo ani rok a s komunistickým panstvím nad východní Evropou byl konec.

RESUMÉ

Z PODRUČÍ MOSKVY K MITTERRANDOVÍ.

KE VZTAHŮM ČESKOSLOVENSKÝCH REFORMNÍCH KOMUNISTŮ V EXILU

A FRANCOUZSKÉ LEVICE V OBDOBÍ TZV. NORMALIZACE

Tento text se věnuje vybraným aspektům československo-francouzských vztahů v druhé půli 20. století. K dlouhé tradici vzájemných vazeb se snaží doplnit další díl mozaiky – reflektuje zejména kontakty československých reformních komunistů, kteří po porážce Pražského jara odešli do exilu,

⁴⁴ MÁDR, Milan a ČTK: *Dnes přijíždí François Mitterrand. Prezidenta Francouzské republiky pozval na oficiální návštěvu ČSSR Gustáv Husák*. Rudé právo, 69, č. 289, 8. 12. 1988, s. 1. Rozhovor s Mitterrandem byl zveřejněn na s. 6. Ještě obsáhleji se Rudé právo věnovalo návštěvě Mitterranda následující den – a opět, beze stopy slovních útoků. Podle zápisu Kanceláře prezidenta republiky se setkání obou prezidentů dne 8. 12. 1988 Mitterrand Gustáva Husáka informoval o připravovaném setkání se zástupci opozice. Husák mu dle zápisu odpověděl: „Je Vaší věcí, s kým se ve volném čase setkáte, to nebudeme ovlivňovat. Jenom jsme žádali, abyste se nesetkal s A. Dubčekem“. Viz CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém: *Charta 77: Dokumenty 1977–1989*. Sv. 2. Praha 2007, s. 1057.

s předními zástupci francouzských levicových stran. Pozornost je věnována především dlouholeté spolupráci, která se od počátku sedmdesátých let minulého století rozvinula mezi neformálním lídrem reformně-komunistických exulantů na Západě Jiřím Pelikánem, a vůdcem francouzské Socialistické strany a později i prezidentem Francie Françoisem Mitterrandem.

Klíčová slova: Československý exil, Pražské jaro, rok 1968, Komunistická strana Československa, Komunistická strana Francie, normalizace, Jiří Pelikán, François Mitterrand, Parti socialiste (Socialistická strana Francie)

SUMMARY

*FROM THE THRALL OF MOSCOW TO MITTERRAND.
REGARDING THE RELATIONSHIP OF THE CZECHOSLOVAK REFORMING
COMMUNISTS IN EXILE AND THE FRENCH LEFT WING
DURING SO-CALLED NORMALISATION*

The text deals with chosen aspects of Czechoslovak-French relationship in the second half of the 20th century. It tries to add another piece in the puzzle of long tradition of the reciprocal bond – in particular, it reflects the contacts of the Czechoslovak reforming communists, who went to exile after the defeat following The Prague Spring, with the eminent representatives of French left parties. The focus is especially paid to the long collaboration, which was established at the beginning of the 1970's between the non-formal leader of the reforming communist exiles in the west, Jiří Pelikán, and the leader of the French Socialist party and later French president François Mitterrand.

Klíčová slova: Czechoslovak exile, Prague Spring, year 1968, Communist Party of Czechoslovakia, French Communist Party, normalisation, Jiří Pelikán, François Mitterrand, Parti socialiste

Translated by Mgr. Tereza Kalousková

PhDr. Petr Orság, Ph.D.
Katedra mediálních a kulturních studií a žurnalistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Třída Svobody 26
771 47 Olomouc
Česká republika
e-mail: petr.orsag@upol.cz